

Katarzyna Baumann

LRH-Homes, 12–14 Langley Ave, Surbiton, Surrey, KT6 6QL, Wielka Brytania

Osoby w okresie późnej dorosłości jako ofiary nadużyć

People in old age as victims of elderly abuse

Abstract

The fact that a humans life span is becoming longer means taking into consideration the needs of elderly people. In this article we concentrated on the determinants of getting older, than the problem of elderly abused had been discussed. Our main aim was to describe categories (physical, psychological, sexual, financial, neglect, discrimination and institutional), examples and symptoms of the elderly abuse. The prevention process had been described as well.

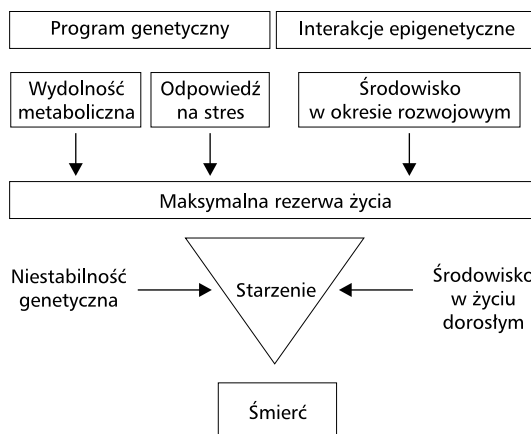
key words: old age, elderly abuse, getting old

Proces starzenia się

Często dziwię się sile upor, z jakim nasza natura trzyma się życia. Posłusznie, choć bez przyjemności, człowiek przyzwyczaja się do stanów, które jeszcze przedwczoraj uznalby za nieznośne [1].

Starzenie się jest jak najbardziej naturalnym i jednocześnie nieodwracalnym procesem, który zachodzi w rozwoju osobniczym każdego z nas. Thomas Kirwood [2] definiuje proces starzenia się jako uogólnione i postępujące upośledzenie funkcji organizmu, w następstwie którego dochodzi do utraty adaptacyjnej odpowiedzi na szeroki zakres stresów, zwiększenia ryzyka chorób zależnych od wieku, a w efekcie zwiększa się prawdopodobieństwo śmierci. Rycina 1 ilustruje złożoność uwarunkowań starzenia.

Jak widać, jednym z czynników determinujących proces starzenia się jest szeroko rozumiane środowisko, które wpływa na to, czy jesień naszego życia będzie pomyślna, czy też nie. Zatem to my — rodzina, przyjaciele, personel medyczny, pracownicy socjalni, opiekunowie — jesteśmy pośrednio odpowiedzialni za jakość procesu starzenia się osób z naszego najbliższego otoczenia.

Źródło: na podstawie literatury przedmiotu

Rycina 1. Czynniki determinujące starzenie się
Figure 1. Determinants of process of getting older

Nadużycia wobec osób w okresie późnej dorosłości

Nadużycie wobec osób w okresie późnej dorosłości można zdefiniować jako pojedyncze lub powtarzające się działanie lub brak odpowiedniego działania występujące w jakiegokolwiek relacji, w której oczekuje się zaufania, a która powoduje krzywdę bądź cierpienie osoby w okresie późnej dorosłości. Może ona przybierać różne formy: przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej, finansowej, a także intencjonalnego lub nieintencjonalnego za-

Adres do korespondencji:
mgr psychologii Katarzyna Baumann
ul. Polna 33, 62-007 Biskupice
e-mail: kasiabaumann@wp.pl
e-mail: kasiabaumann@yahoo.co.uk

niedbania (definicja podana za *The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse*, Toronto 2002)(patrz: www.who.int/hpr/ageing).

Aby w pełni zrozumieć zjawisko nadużycia wobec osób w okresie późnej dorosłości, należy uwzględnić: kulturowy kontekst jego występowania, różnice związane z postrzeganiem ról damsko-męskich w danej społeczności oraz grupy osób w okresie późnej dorosłości, które w szczególnie sposób narażone są na przemoc — na przykład osoby w bardzo późnym wieku, osoby upośledzone fizycznie i/lub psychicznie, kobiety lub osoby ubogie [3].

We wspomnianej deklaracji zwraca się uwagę na kilka istotnych zagadnień związanych ze zjawiskiem przemocy wobec osób w okresie późnej dorosłości [3]:

- Brak reakcji w przypadku rozpoznania przemocy wobec osób w okresie późnej dorosłości jest często spowodowany brakiem odpowiednich narzędzi prawnych.
- Zapobieganie przemocy wobec osób starszych wymaga zaangażowania wielu środowisk społecznych.
- Pracownicy służby zdrowia pierwszego kontaktu odgrywają zasadniczą rolę w reagowaniu na przemoc wobec osób starszych — choć, paradoksalnie, to oni często nie rozpoznają tych przypadków.
- Edukacja i rozpowszechnianie informacji za pośrednictwem mediów mają istotne znaczenie w przeciwdziałaniu przemocy wobec osób w okresie późnej dorosłości — dotyczy to zarówno edukacji profesjonalistów, jak i całego społeczeństwa (przełamywanie tabu i obalanie stereotypów odnoszących się do osób w okresie późnej dorosłości).
- Przemoc wobec osób w okresie późnej dorosłości jest problemem uniwersalnym. W badaniach wykazuje się, że występuje ona zarówno w krajach uprzemysłowionych, jak i rozwijających się.
- Sprawca przemocy jest najczęściej znany ofierze — najwięcej przypadków przemocy ma miejsce w środowisku rodzinnym. Osoby starsze często doświadczają przemocy także ze strony przedstawicieli służb, które są zobowiązane się nimi opiekować.

Rodzaje nadużyć

W literaturze przedmiotu [4] wyróżnia się siedem głównych kategorii nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości: fizyczne, psychologiczne, seksualne, finansowe, zaniedbania, dyskryminacja, instytucjonalne.

W tabeli 1 w ustrukturalizowany sposób wymieniono i opisano rodzaje nadużyć oraz ich widoczne objawy. Brytyjskie statystyki [8] podają, że każdego roku zwiększa się liczba doniesień dotyczących wykorzystywania osób w okresie późnej dorosłości, zwłaszcza tych, które na stałe przebywają w domach spokojnej starości czy też w domach opieki społecznej.

Natomiast amerykańska organizacja *Physicians for a Violence-Free Society* w latach 1996–2004 odnotowała w Stanach Zjednoczonych 150-procentowy wzrost liczby przypadków nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości [8]. W ogólnokrajowych badaniach przeprowadzonych w 1996 roku w Stanach Zjednoczonych, wykazano, że rocznie ponad 550 tysięcy osób w wieku 60 lat lub starszych jest ofiarami różnego rodzaju nadużyć. Specjaliści szacują, że prawie 4 razy więcej incydentów nadużyć, zaniedbania lub samozaniedbania nie zostało zgłoszonych (w to zostały również wliczone tzw. zachowania autoagresji, tj. nadużycie stosowane wobec samego siebie a przejawiające się np. w celowym przedawkowaniu leku, próbie samobójczej, itp.)

Ocenia się, że w 1996 roku około 1,1 mln osób w okresie późnej dorosłości stało się ofiarami różnego typu nadużyć ze strony rodziny (dorosłe dzieci, wnuki lub małżonkowie) czy współdomowników, przy czym osoby powyżej 80 roku życia były ofiarami 3 razy częściej niż osoby z całej populacji ludzi w okresie późnej dorosłości (ryc. 2).

Do najczęściej spotykanych form nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości należą: przemoc fizyczna (14,6% przypadków), wykorzystywanie finansowe (12,3%), przemoc emocjonalna (7,7%) i seksualna (0,3%) (*National Center on Elder Abuse*, 1996) [8].

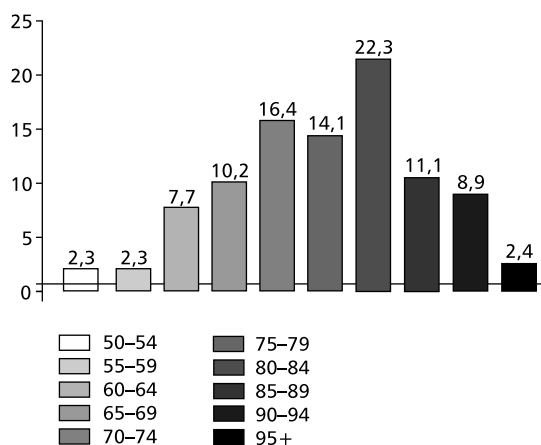
W piśmiennictwie polskim [5, 9] opisuje się przypadki nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości, zwłaszcza w domach opieki społecznej. Przemoc fizyczna, psychiczna i finansowa oraz zaniedbania i zaniechania w kontekście bezradności i ograniczonej samodzielności osób w okresie późnej dorosłości przybiera różne formy. Od przemocy kryminalnej — napady, kradzieże z rozbojem ze szczególnym okrucieństwem, morderstwa (najczęściej na tle finansowym) — po przemoc cichą, domową, kiedy osobę w okresie późnej dorosłości zamyka się w pokoju, aby nie przeszkadzała domownikom, albo po prostu ją ignoruje. Myśląc o rolach, jakie osoby w okresie późnej dorosłości mogą odgrywać w rodzinie, przychodzi na myśl babcia/dziadek — kozioł ofiarny, babcia/dziadek — niewidzialna/y, babcia/dziadek — maskotka... Okrutne? Niestety, prawdziwe...

Tabela 1. Rodzaje i objawy nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości. Na podstawie [5–7]
Table 1. Categories and symptoms of the elderly abuse. From [5–7]

Kategoria	Rodzaje nadużyć	Objawy
Fizyczne	Bicie, uderzanie, popychanie, obezwładnianie, szarpanie, policzkowanie, kopanie, duszenie, klepanie, potrząsanie, szczypanie, przypalanie, ciągnięcie za włosy, karmienie z używaniem siły, stosowanie środków uspokajających, przedawkowywanie leków, przymusowe cewnikowanie, niedelikatne podnoszenie	Rany, siniaki, nacięcia, przypalenia, bolące miejsca, złamania, niespodziewana utrata masy ciała, zmiany w zachowaniu
Psychologiczne	Krzyczenie, przeklinanie, stosowanie obelg i gróźb, upokarzanie, zastraszanie, szantażowanie, niespektowanie godności osobistej i prywatności, wyśmiewanie, wyzywanie, krytykowanie, ograniczanie kontaktów z innymi ludźmi, brak stymulacji psychologicznej, pozbawianie informacji, pozbawianie prawa wyboru, ignorowanie, infantylicyzacja	Depresja, wycofanie się, złość, zmiany w zachowaniu i nastroju, przestraszanie, przerażenie, agresja, obniżenie poczucia własnej wartości, zwiększona pobudliwość vs. apatia
Seksualne	Gwałt, molestowanie, penetrowanie intymnych części ciała, obnażanie się przy osobie starszej, zmuszanie do oglądania filmów, gazet o treści pornograficznej, insynuowanie intymnych sytuacji, żarty o podtekście seksualnym	Ból lub swędzenie w okolicach analnych i genitalnych, choroby weneryczne, infekcje moczu, znaki po ugryzieniach, podarte i zakrwawione ubrania bądź bielizna, dyskomfort podczas chodzenia i siedzenia, zmiany w zachowaniu
Finansowe	Okradanie, defraudacja, fałszerstwo, przywłaszczanie posiadłości, odbieranie renty i innych dóbr materialnych, szantażowanie, wymuszanie siłą zmian w testamencie, nadużywanie władzy w charakterze pełnomocnika, nadmierne obciążanie kosztami	Brak pieniędzy, nagłe zmiany w testamencie
Zaniedbania	Niedostarczanie jedzenia, picia i leków, brak ubrań, brak komfortu, brak ciepła, zła jakość higieny, brak opieki, zaniebdywanie podstawowych potrzeb	Deterioracja w zakresie higieny osobistej i wyglądu zewnętrznego, wysypki, rany, niewytłumaczalny spadek masy ciała, głód, pragnienie, znudzenie, depresja
Dyskryminacja	Szykanowanie z powodu wieku, niepełnosprawności, rasy, koloru skóry, religii, płci, orientacji seksualnej	Smutek, poczucie bycia gorszym/ /innym
Institutionalne	Niedostosowanie systemu, zaniechania w procedurach, niewystarczająca liczba pracowników (np. pielęgniarek w szpitalach)	Irytacja

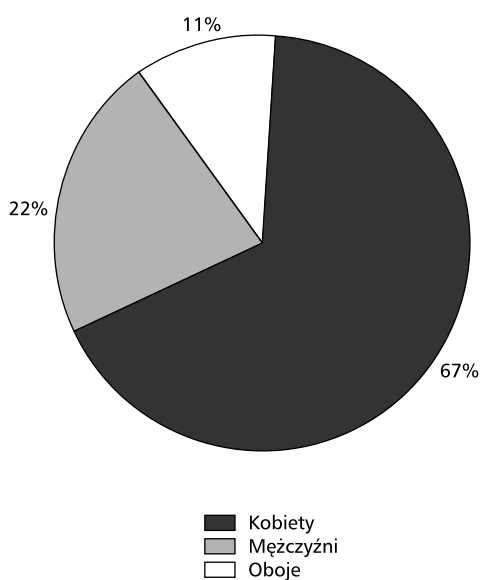
Jak podają polskie statystyki, problem zaniedbań ze strony rodziny osób w okresie późnej starości stanowi źródło zagrożenia i nadużyć, do przemocy włącznie. Ponad 20% 70-letnich mężczyzn skarży się na brak opieki, a 13% czuje się izolowanych od spraw rodzinnych. Kobiety natomiast skarżą się na brak opieki

emocjonalnej, nieokazywanie uczuć oraz izolację. Najczęściej spotykaną formą nadużyć, zarówno w rodzinie, jak i w instytucjach o charakterze zamkniętym, takich jak domy spokojnej starości czy też domy pomocy społecznej, jest okradanie oraz ograniczanie możliwości samodzielnego podejmowania decyzji [10].

Źródło: CDNA, 2005

Rycina 2. Wiek ofiar nadużyć
Figure 2. Age of victims

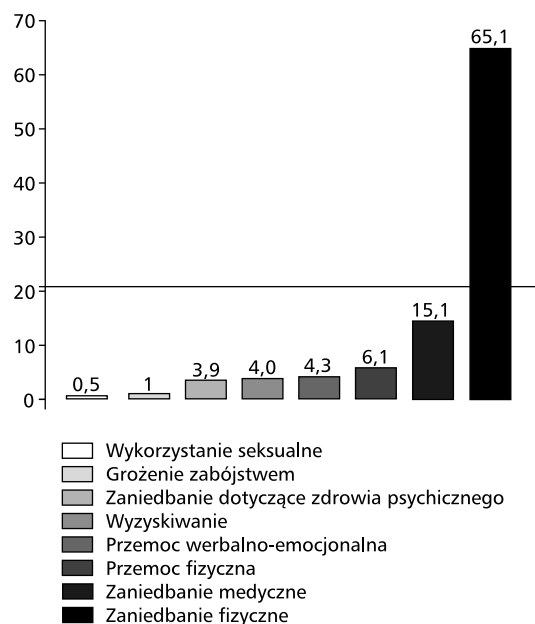

Źródło: CDNA, 2005

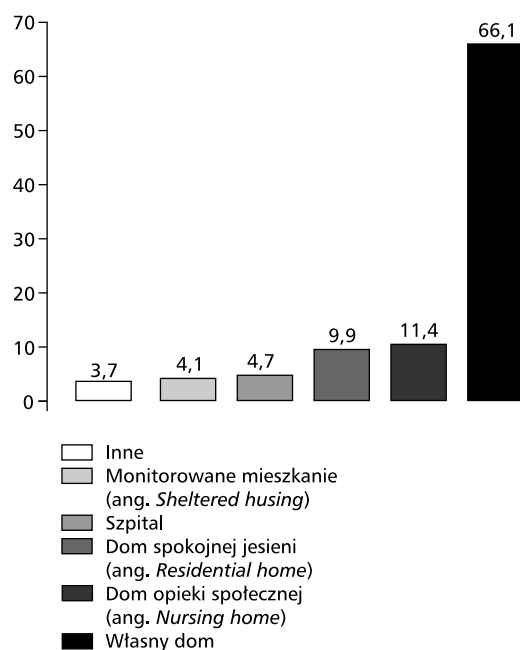
Rycina 3. Płeć ofiar nadużyć
Figure 3. Sex of victims

Kto, gdzie i kogo

W badaniach, które w 2005 roku przeprowadziło w Wielkiej Brytanii Towarzystwo Pielęgniarek Środowiskowych (CDNA, *Community and District Nursing Association*) (na podstawie slajdów i materiałów z konferencji, która odbyła się 23.07.2005 r. w Londynie, zorganizowanej przez CDNA, pt. „Responding to elder abuse”) [11], wykazano, że nadużyć dokonuje się najczęściej wobec kobiet w przedziale wiekowym 80–84 lat (ryc. 3, 4).

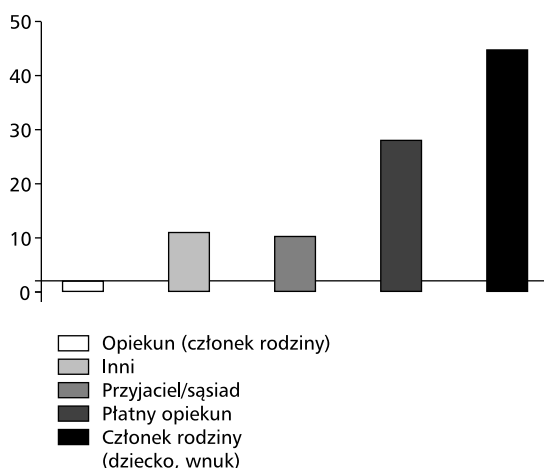
Rycina 4. Nadużycia wobec osób w okresie późnej dorosłości — badania amerykańskie. Na podstawie [12]
Figure 4. Elderly abuse — American studies. From [12]

Źródło: CDNA, 2005

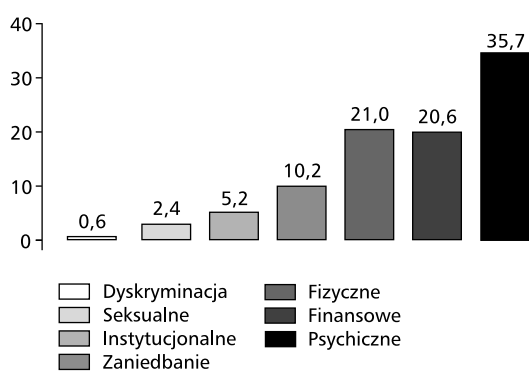
Rycina 5. Miejsca, w których dochodzi do nadużyć
Figure 5. Venue of abuse

Do nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości, zdaniem brytyjskich naukowców, dochodzi najczęściej w domach/mieszkania ofiar i, co smutniejsze, nadużyć dokonują najbliżsi członkowie rodziny, czyli dzieci, wnuki, synowie, zięciowie itp. (ryc. 5, 6).

Źródło: CDNA, 2005

Rycina 6. Osoby dokonujące nadużyć
Figure 6. People who abuse

Źródło: CDNA, 2005

Rycina 7. Formy nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości
Figure 7. Forms of elderly abuse

Na zakończenie warto się zapoznać z formami nadużyć, z jakimi na co dzień muszą się borykać osoby w okresie późnej dorosłości, a dla których ten etap życia powinien być czasem spokoju i wytchnienia (ryc. 7).

Wnioski

Nadużycia wobec osób w okresie późnej dorosłości przejawiają w różnych formach.

Osoby w okresie późnej starości bardzo często są zażenowane faktem, że są ofiarami nadużyć; nie chcą o **tym** mówić, ponieważ:

- są przestraszone;
- nie chcą wierzyć, nie dopuszczają do świadomości, że to się im przytrafiło;

- Do nadużyć może dojść wszędzie
- Ofiarą nadużyć może zostać każdy
- Każdy może być potencjalnym oprawcą
- Nie należy mieć stereotypu oprawca/kat
- Nadużycia mogą być nieumyślne i nieintencjonalne
- Nadużyciom trzeba mówić NIE

Źródło: na podstawie literatury przedmiotu

Rycina 8. Podsumowanie i sugestie
Figure 8. Summary and suggestions

- mają nadzieję, że stosowane wobec nich nadużycia są incydentalne i wkrótce się skończą;
- są zawstydzone, zwłaszcza gdy doświadczają przemocy ze strony członków rodziny;
- boją się, że zostaną wyrzucone na ulicę bądź oddane do domu starców;
- obawiają się, że jeśli komuś powiedzą, sprawa się tylko pogorszy;
- mają problemy z pamięcią i wysławianiem się;
- czasami myślą, że to, co się stało, było ich winą.

Realna ocena zjawiska nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości jest niemożliwa ze względu na dużą liczbę nieujawnionych incydentów. Ofiary nie zgłaszają takich czynów, ponieważ bardzo często są przekonane o bezskuteczności ścigania, obawiają się odwetu oraz większego uzależnienia od rodziny. Ofiary nadużyć boją się też umieszczenia w domach starców, wstydzą się postępowania swoich oprawców oraz brakuje im wewnętrznej, psychicznej determinacji, by zgłosić incydent na przykład na policję. Podsumowując, złożoność zagadnienia powoduje, że sytuacja ofiary nadużycia jest bardzo trudna, wielowątkowa; bardzo często dodatkowo sytuację tę komplikuje zależność materialna, mieszkaniowa i emocjonalna.

Jak widać, jesień życia często bywa szara i smutna, choć mogłaby być pogodna i spełniona.

Myśląc o nadużyciach związanych z okresem późnej dorosłości, nie można także zapominać o ich prewencji. Autorka pracy ma nadzieję, że uświadamiając sobie istniejący problem nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości, wspólnie (socjologowie, psychologowie, gerontolodzy, geriatry itp.) zaczniemy budować programy edukacyjne i interwencyjne dla osób w podeszłym wieku i ich otoczenia. Autorka pracy jest przekonana, że wkrótce zostanie przełamana zmowa milczenia dotycząca istniejącego problemu społecznego, jakim są nadużycia wobec osób w okresie późnej dorosłości (ryc. 8).

Streszczenie

Konsekwencją wydłużenia się ludzkiego życia jest konieczność zwrócenia uwagi na potrzeby ludzi w okresie późnej dorosłości. W niniejszej pracy autorka skoncentrowała się po pierwsze na krótkim omówieniu czynników determinujących starzenie się, a następnie na wiążącym się z tym problemie nadużyć wobec osób w okresie późnej dorosłości. Celem nadrzędnym było omówienie kategorii nadużyć (fizycznych, psychologicznych, seksualnych, finansowych, zaniedbań, dyskryminacji, instytucjonalnych), rodzajów oraz objawów towarzyszących nadużyciom wobec osób w okresie późnej dorosłości. Omówiono również znaczenie prewencji.

słowa kluczowe: okres późnej dorosłości, nadużycia wobec osób w starszym wieku, proces starzenia się

PIŚMIENNICTWO

1. Hesse H.: *Im dojrzalsi tym młodszy*. Warszawa, Wydawnictwo KR 2000.
2. Kirkwood T.B.L.: *Biological origins of ageing*. W: Evans J.G., Williams T.F., Beattie B.L., Michel J.P., Wilcock G.K. (red.): *Oxford Textbook of Geriatric Medicine*. Wyd. 2. Oxford University Press, Oxford 2000; 35–42.
3. Starega A.: *Przemoc wobec osób starszych*. Niebieska Linia 2003; nr 5.
4. Sainsbury E., Pritchard J.: *The abuse of elderly people*. Jessica Kingsley Publishers Ltd. London 1992.
5. Cichocka M.: *Starość, niemoc, smutek, bezradność?* Profile starości. Wydawnictwo Miejskie, Urząd Miasta Poznania. Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych. Poznań 2000.
6. Papadopoulos A.: *Elder abuse. Therapeutic perspective in practice*. Winslow Press, Oxon 2000.
7. Pritchard J.: *Working with elder abuse*. Jessica Kingsley Publishers, London 1996.
8. Chatterjee M.: *Inquiry turns spotlight on elder abuse*. Nursing times 2003; 99: 49.
9. Binczycka M.: Medyczne i kryminologiczne aspekty przemocy wobec ludzi starych. W: Holtys B.: *Przemoc w życiu codziennym. Praca zbiorowa*. Polskie Towarzystwo Higieny Polskiej, Warszawa 1997.
10. Durda R.: *Artykuł wstępny*. Niebieska Linia, Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa 2003; nr 5.
11. www.odna-online.org.uk
12. Bond H.: *Time for action*. Care and Health Magazine 2002; nr 24.